

Galina CORMAN

LATINITATEA ȘI ROMANITATEA BASARABIEI ÎN DESCRIERILE ȘI PERCEPȚIILE CĂLĂTORILOR RUȘI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Introducere

Înainte de a trece la expunerea subiectului propriu-zis, se impune necesitatea precizării faptului, că cercetarea de față este una interdisciplinară și cuprinde mai multe domenii precum, imagologia, literatura, psihologia, istoria etc. Drept izvoare servesc textele călătorilor, care personal au călătorit în Basarabia. Autorii textelor s-au aflat în Basarabia o perioadă mai lungă sau mai scurtă în diferite calități și perioade ale secolului al XIX-lea. Se disting patru categorii de călători: militari, funcționari, savanți și literați. Aceștia au făcut parte din elita rusă și fiind cărturari au scris și publicat descrierile lor în reviste, jurnale sau în formă de carte, răspândind astfel imaginea Basarabiei în Rusia ca „țară latină și romană”.

Analiza a fost efectuată în baza metodologiei elaborate drept rezultat al cercetărilor făcute în domeniul literaturii de călătorie, care au constatat că descrierile ne informează nu doar despre țara de călătorie, dar oglindesc în același timp și mentalitatea autorilor. Constatând acest fenomen mai numit și fenomen-oglină, istoricul german Michael Harbsmaer consideră că autorii joacă în textele lor un joc cu imagini și imaginații despre „celălalt” și dacă am încerca să înțelegem măcar câteva din regulile acestui joc, „aceasta ne-ar oferi posibilitatea să aruncăm o privire asupra secretelor esențiale ale culturii¹, reprezentanții cărora fac acest joc”². În cazul nostru, este vorba de secretele culturii și mentalității

---

¹ Noțiunea de „cultură” este înțeleasă, în sensul cercetărilor conceptului constructivist, care pornesc de la faptul, că baza propriu-zisă a practicii sociale este sfera de idei. A se vedea teoria acțiunii sociale a lui Max Weber inspirată din Neokantianism, în centrul căreia se află conceptele „idee”, „viziunea asupra lumii”, „context”. Cf. Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, Vol.1, Tübingen, Utb GmbH, 1988.

² Michael Harbsmaier, *Reisebeschreibungen als mentalitätsgeschichtliche Quellen: Überlegungen zu einer historisch-anthropologischen Untersuchung frühneuzeitlicher deutscher Reisebeschreibungen*. În Antoni Maćzak/ Teuteberg, Hans Jürgen (Hg.), *Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte. Aufgaben und Möglichkeiten der historischen Reiseforschung*, Wolfenbüttel, p. 8.

călătorilor ruși. Așadar, literatura de călătorie rusă va fi analizată în cercetarea dată ca izvor al modului de gândire al autorilor pe parcursul secolului al XIX-lea. Ne propunem să ne confruntăm cu problema reprezentării latinității și romanității în descrierile călătorilor ruși, să stabilim funcțiunea imaginii Basarabiei ca „țară latină cu un trecut roman”, dar și dinamica modificării ei pe parcursul secolului al XIX-lea. Reprezentarea fiind înțeleasă ca un proces în timpul căruia apare o putere în mâinile persoanei la discreția căreia se află aranjamentul reprezentării și luând în considerare diferite contexte care există, inclusiv și cel imperial cum este și cazul cercetării noastre, apare întrebarea dacă nu cumva cel care reprezintă face abuz de *putere*, atunci când reprezintă pe cineva sau ceva¹.

De asemenea vom încerca să determinăm și să apreciem rolul jucat de descrierile de călătorie rusești și să ne confruntăm cu întrebarea: dacă acestea pot fi considerate documente sau poate chiar practici discursive determinante care au însoțit procesul de colonizare rusească în Basarabia?

Transliterarea din limba rusă a numelor de localități, persoane sau a titlurilor lucrărilor a fost efectuată conform sistemului internațional științific german de conversie. Excepție au făcut unele denumiri, toponime și patronime încetățenite în limba română, ca de exemplu Pușkin.

În centrul imaginilor despre latinitatea și romanitatea teritoriului dintre Prut și Nistru, anexat Rusiei la 1812, au stat în secolul al XIX-lea descrierile ruinelor castelelor și cetăților genovezo-romane, exilului poetului roman Publius Ovidius Naso, a lacului și izvorului lui Ovid situat în sudul teritoriului, resturilor valurilor lui Traian, urmelor prezenței coloniștilor romani, toponimia romană, dar și originea latină a limbii moldovenilor, precum și înșiși moldovenii: trăsăturile lor fizice, temperamentul, tradițiile, obiceiurile. În textele călătorilor ruși se conturează la sfârșitul anilor 1820 o imagine pozitivă a latinității și romanității Basarabiei, care se cristalizează până la mijlocul secolului al

---

¹ Mai mult despre termenul „reprezentare” în: Roger Chartier, *Die Welt als Repräsentation*. În M. Middell/Sammler, S. (Ed.), *Alles Gewordene hat Geschichte. Die Schule der ›Annales‹ in ihren Texten 1929–1992*, Leipzig 1994, p. 320–347; Mai mult despre aplicarea „puterii” în timpul reprezentării în: Jacques Derrida, *Gesetzeskraft. Der „mythische Grund der Autorität”*, Frankfurt (Main): Suhrkamp, 1996; Michel Foucault, *Die Ordnung der Dinge. Eine Archäologie der Humanwissenschaften*, ediția 13, Frankfurt (Main), Suhrkamp 1995.

XIX-lea, devenind o parte componentă a imaginației călătorilor ruși a Basarabiei ca spațiu comun imperial rus, ca parte componentă a „Rosijskaja Imperija”. Această imagine dinamică, care dispăre din descrierile călătorii ruși începând cu anii 1860, oglindește transformările istorice, naționale și culturale prin care a trecut Rusia și națiunea rusă în prima jumătate a secolului al XIX-lea și înțelegerea de sine a elitei ruse, reprezentată în cazul cercetării date de călătorii ruși.

În mod special, a acordat multă atenție trecutului antic al Basarabiei călătorul funcționar rus Pavel Svinin în amintirile sale *Vospominanie v stepjach bessarabskich* publicate în anul 1821 în jurnalul *Otečestvennyje Zapiski*. Reprezentarea mărturiilor trecutului antic al teritoriului dintre Prut și Nistru, pare să fi fost pentru consilierul Curții Colegiului de Stat pentru Afaceri Externe din St. Petersburg deosebit de importantă. În timpul călătoriei sale prin sudul Basarabiei din anul 1818, Svinin a vizitat ruinele și resturile construcțiilor genovezelor de la Palanca pe Nistru și de la Tatarbunar.¹ Drept urmare a acestei călătorii, el menționa că „Basarabia nu este mai puțin bogată în mărturii ale secolelor antice și medievale. Valul lui Traian, izvorul lui Ovid, Akkerman, Tatarbunar, Chilia - toate poartă ștampila distrugerii măreției Romei și a bogăției republicii genoveze”². De asemenea, și literatul militar Aleksandr Veltman a scos în evidență trecutul antic basarabean. În romanul său *Strannik* [călătorul], scris în baza așa numitului „material de sud” adunat pe parcursul a peste 12 ani petrecuți în Basarabia și care s-a bucurat de o mare popularitate în Rusia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Veltman descrie castelele din nordul Basarabiei de la Hotin și Soroca și afirma că sunt construite de genovezi și-și exprimă părerea că ele ar fi „asemanatoare cu cele, care de regulă sunt reprezentate în stemele grecilor și romanilor”. În timpul vizitei castelului de la Hotin, Veltman scria că el personal ar fi văzut chiar o tăbliță pe care ar fi citit că „acest castel a aparținut împărătesei greci Sofia”. Călătorul militar literat descrie și castelul de la Akkerman și comunică cititorilor săi că pe acest loc în antichitate se afla orașul *Ofiusa*, iar în timpurile lui Herodot - colonia grecească *Tiras*.³ El menționează o

---

¹ Pavel P. Svinin, *Opisanie Bessarabskoj oblasti v 1816 godu*. În: *Zapiski Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej* 1867, vol. VI, p. 296.

² *Ibidem*; Idem, *Vospominanie v stepjach bessarabskih*. În: „*Otečestvennyje Zapiski*”, 1821, nr. 9, pp. 4-5.

³ cf. A. F. Veltman, *Vospominanija o Bessarabii*, în „*Sovremennik*”, 1837, p. 237.

legendă, conform căreia, castelul ar fi fost construit de către genovezi în secolul al XII-lea, când ei au dominat la Marea Neagră făcând comerț. Akkermanul a fost vizitat și de Filip Vigel, viceguvernatorul Basarabiei în anii 1823-1826 în timpul călătoriei sale prin Bugeac. El scria în notițele sale că orașul este „din mai multe puncte de vedere demn de atenție”. În mod special, menționa el, „din cauza castelului și cetății sale, printre care cea din urmă, deși arată modest, este pentru oraș drept o bijuterie”. El accentua faptul că Akkermanul purta în Antichitate numele Nistrului, pe atunci - Tiras, și că în el „au domnit genovezii”: „Era cunoscut faptul, că acolo au domnit genovezii. Orașul a purtat numele Tiras, care pe atunci îl avea Nistrul, în apropierea gurii căruia a și fost construit. Când turcii l-au cucerit, i-au dat numele Akkerman, ceea ce în limba lor însemna *Orașul Alb* și au întărit castelul genovez și mai mult. La moment, cetatea arată modest, însă nu se află în stare de ruină și este pentru acest oraș drept o bijuterie”¹.

Țara unde „se odihnește cenușa lui Ovidiu”

Deosebit de multă atenție călătorii au acordat exilului renumitului poet al Antichității Publius Ovidius Naso (43 î.Chr.-17 d. Chr.), care a fost, după cum se știe, exilat în anul 8 d. Chr. de către împăratul Augustus la Tomis, pe coasta de nord a Mării Negre, pe atunci teritoriul *Daciei*².

Astăzi este cunoscut faptul că Tomisul din Antichitate este orașul Constanța din România. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, însă nu se știa unde exact a fost exilat Ovidiu pe coasta Mării Negre. Pavel Sumarokoff menționa în anul 1799 în descrierea călătoriei sale prin Crimeea și Basarabia faptul că o perioadă s-a crezut că orașul Ovidiopol „așezat la 17 verste depărtare de la gura Nistrului, la Liman” ar fi fost în

---

¹ Filip Filipovič Vigel, *Vospominanija*. În: *Russkij Vestnik*, ed. sep. vol. VII, Moskva, 1865, p.17.

² Motivul exilului este până în prezent necunoscut: oficial - pentru poeziile sale, dar neoficial se vehicula că din cauza relației amoroase a poetului cu nepoata împăratului, Julia. În exil Ovid a scris *Ponticele* și *Tristia* în forma unor scrisori adresate soției, prietenilor sau împăratului Augustus. În elegiile sale poetul a descris călătoria sa la Tomis, denumit de el „capătul lumii” și timpul petrecut acolo printre popoarele caracterizate de el barbare, care erau la rândul lor în permanentă amenințate de invazia hoardelor altor barbari din zona Dunării. Toate aceste lucrări redau starea de tristețe și nefericire a poetului, care așa și nu a mai revăzut Roma. Cf. Michael von Albrecht, *Ovid. Eine Einführung*, Stuttgart, Reclam, 2003, p. 10.

Antichitate „localitatea Tomi unde Ovidiu a fost exilat de către Augustus” și că „deaceea el și-ar fi primit numele”¹. Călătorii ruși, care mai târziu au vizitat Basarabia precum Pavel Svinin, Aleksandr Veltman, Aleksandr Pușkin ș. a. erau de părerea că localitatea de exil a poetului s-ar fi aflat pe coasta Mării Negre a teritoriului dintre Prut și Nistru. Sursa acestei opinii, după relatarea înșiși a călătorilor², a fost cronică lui Dimitrie Cantemir *Descrierea Moldovei*³. Aceasta informa că în sudul Basarabiei, în apropiere de coasta Mării Negre există un lac vestit, pentru că poartă numele cunoscutului poet roman Ovidiu, care după spusele localnicilor ar fi fost acolo surghiunit în sărăcie⁴. Cunoscând acest lucru, Pavel Svinin își imagina chiar cum Ovidiu se retrăgea „în sânul naturii tăcute” a acestui lac nu departe de Akkerman într-o colibă ca să-și „mângâie tristețea, dragostea nefericită și să inspire melancolia întunecoasă, cu care a scris toate lucrările sale”: „20 verste de la Akkerman depărtare se află un lac mic, cunoscut sub numele Lacul lui Ovidiu. În el se scurge un izvor rapid care poartă același nume Ovidiu. Este cunoscut faptul, că Ovidiu, a cărui amintire este foarte prețioasă tuturor poezilor și îndrăgostiților, a fost exilat de către împăratul August în deșertul sălbatic gotic - *Czitate alba* (Akkerman). De aici poetul s-a retras pe malul unui lac mic, în sânul naturii tăcute unde își mângâia tristețea, dragostea nefericită, unde toate imaginațiile sale sumbre se adevereau și de unde inspira melancholia întunecoasă, care s-a revărsat în toate lucrările sale. Poate că la umbra acestui plop bătrân se afla cândva coliba renumitului exilat;”⁵.

În acest context, Svinin concluzionează cu următoarele cuvinte: „Acest loc este demn de a deveni monument, care ar păstra aceasta moștenire, fără de care s-ar pierde”⁶. În continuare, Svinin menționează faptul că și cronicile moldovenești povestesc despre Ovidiu și invocă faptul, că istoricii moldoveni ar relata precum că el [Ovidiu] le vorbea limba [...]. În acest context Svinin, consideră important să vină cu concretizarea, că aceasta ar fi limba slavă, și nu moldovenească, aducând

---

¹ cf. Pavel Sumarkoff, *Paul Sumarkoffs Reise durch die Krim und Bessarabien im Jahre 1799*, Leipzig 1802, p.215.

² cf. Pavel Svinin, *op.cit.*, 1821, p. 8.

³ Aceasta a fost tradusă și publicată în Rusia în anul 1789. Cf. Kantemir Dimitrij, *Istoričeskoje, geografičeskoje i političeskoje opisanije Moldavii*, Moskva 1789.

⁴ cf. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău. 1992, Editura Hyperion, p. 76.

⁵ Pavel Svinin *op.cit.* (1821), pp. 7-8.

⁶ *Ibidem*, pp. 8-9.

drept argument mărturiile oarecărui „cronicar cunoscut” Matei Trikovski, care ar fi afirmat că „Ovidiu a învățat limba slavă, în care a scris cu plăcere poezii, în exil, de la sarmații, care locuiau pe atunci pe coasta de nord a Mării Negre”¹. La sfârșitul tuturor mențiunilor făcute, Svinin se grăbește să comunice cititorilor săi ruși că toate acestea ar fi o confirmare, că Rusia și Basarabia ar avea o memorie istorico-culturală slavă comună și că: „Dacă aceasta e adevărat, atunci amintirea despre el [Ovidiu], ar trebui să fie pentru noi [rușii] și mai scumpă și în același timp ar trebui acest loc al exilului său să ne pară și mai demn de memorie, pentru că el se află acum în interiorul Rusiei...”².

Astfel, întrevădem printe rândurile lui Svinin începutul procesului de construcție³ în imaginația sa a spațiului comun imperial romano-moldo-rus sau discursul său imperial prin intermediul căruia construiește o „rossijskakja⁴ Besarabija”.

De asemenea și Aleksandr Veltman relatează în timpul călătoriei sale prin sudul Basarabiei despre lacul lui Ovidiu. Entuziasmat califică el, drept un lucru uimitor faptul că lacul se află cu adevărat „în apropiere de Liman, unde Nistrul curge în mare” și că în momentul vizitei sale încă nu secase totalmente. În același timp el se grăbește să completeze informația din cronică lui Dimitrie Cantemir cu legendele localnicilor, pe care el, personal le-ar fi auzit și prin aceasta nu doar confirmă o dată în plus teza despre existența locului exilului lui Ovidiu în Basarabia, dar face acest fapt istoric și mai real și mai viu în imaginația cititorilor săi din Rusia: „Dar cât de uimitor este faptul, că în apropiere de Liman, unde Nistrul curge în mare, nu departe de localitatea Palanca, unde se află și un castel patrulater, există un lăcușor, care după Cantemir se numește Lacul lui Ovidiu. În momentul călătoriei mele el era aproape sec și mie mi-a fost prezentat ca al *Duvydului*; din amintirile care s-au păstrat, se spune, că

---

¹ *Ibidem*, pp. 10.

² *Ibidem*.

³ Mai mult despre procesul de imaginație/construcție în E. Hobsbawm/ Terence, R. ed., *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1993, pp. 4-13.

⁴ „Rossijskij” un termen (adjectiv substantivizat), care se referă la toate teritoriile și populațiile inclusiv cele neruse supuse tarului și care împreună formau Rossijskaja Imperija.

acolo mult timp mai devreme ar fi locuit un anumit pustnic și că lacul mai tarziu ar fi primit numele lui”¹.

Multă atenție a acordat exilului lui Ovidiu Naso cunoscutul poet Aleksandr Pușkin,² care s-a aflat în Basarabia în perioada anilor 1820-1823³. În poezia sa dedicată lui Ovid *K Ovidiju*, Pușkin se identifică cu poetul Antichității constatând că și el, fiind exilat de un împărat autocrat, a ajuns pe aceleași meleaguri ale coastei de nord a Mării Negre, unde cândva a ajuns și a și rămas Ovid. El menționează faptul că răsunetul lirei lui Ovid încă mai poate fi auzit în Basarabia și prin aceasta apropie în timp evenimentul antic cititorilor săi⁴.

Твой безотрадный плач места сии прославил;
И лиры нежный глас еще не онемел;
Еще твоей молвой наполнен сей предел.

[Cu jale-n plâns slăvit-ai tu locurile-aceste;
Se mai aude lira-ți sunând precum suna;
Și-i plin ținutul încă de amintirea ta.]⁵

De asemenea, și în poemul său *Cygany*, Pușkin a tematizat exilul lui Ovid în Basarabia. El povestește cu gura bătrânului rom legenda despre Ovid în vârstă, care deși petrecuse mulți ani, nu reușiseră să se obișnuiască cu locurile exilului și cu viața simplă și hoinărea pe malul Dunării palid și uscat, în așteptarea eliberării de către împăratul roman, ducând dorul Romei. Localnicii, care după Pușkin, nu știau multe despre el, l-ar fi îndrăgît pentru talentul, lira și povestirile sale, considerându-l un sfânt și văzându-l naiv și nepuționcios, îi aduceau hrană și înbrăcăminte. Aleksandr Pușkin consideră important să menționeze în poem faptul că chiar și în timpul călătoriei sale prin Basarabia, legenda

---

¹ Majkov Leonid, *Bessarabskie vospominaniya A. F. Veltmana i ego znakomstvo s Pușkinom* // ed. Majkov, Leonid, *Pușkin. Biografičeskie materialy i istoriko-literaturnye očerki*, Sankt Peterburg, 1899, pp. 92–102.

² Mai mult despre Ovid în lucrările lui Pușkin: Cf. Z. A. Borinevič-Babajceva, *Ovidjev cykl v tvorčestve Pușkina* // ed. A. T. Borš *A.S. Pușkin na juge: Trudy pușkinskih konferencij Kišineva i Odessy*, Kišinev, Госуд. изд. МССР, Tom I, 1958, pp. 164–179.

³ A fost angajat și nu exilat (datorită protecției prietenilor săi cu mare influență, el n-a fost exilat în Siberia, după cum de obicei se obișnuia în Imperiul Rus pentru criticile la adresa regimului țarist) în serviciul Colegiului pentru Politică Externă, la Comitetul de Curatelă al Coloniștilor din Sudul Rusiei în subordonarea generalului-gubernator Ivan Inzov.

⁴ cf. A. S. Pușkin, *K Ovidiju*. În „Poljarnaja Zvezda”, 1823, pp. 81–84.

⁵ Traducere de Mihai Eminescu

era încă foarte răspândită printre localnici și apropie astfel, în timp trecutul antic al Basarabiei ca și Aleksandr Veltman mai sus, și îl face și mai prezent pentru cititorii săi ruși.

Eu știu de la părinții mei
O din vechime povestire:
Pentru un om ce a trăit
Aici de Roma surghiunit;
Dar am uitat a lui numire;
Împodobită însă fire
Avea acel bătrân viori,
Viețuind el între noi
Pe lângă Dunăre, spunea
De ale lui nenorociri
Și alte multe povestiri
Cu mintea sa închipuia.
Dar alții pentru dânș' prindea
Prin mreajă peștii și vânat
Și pentru iarnă-i pregătea

Din blane, straie de-mbrăcat,
Iar el nici c-a putut deprinde
Nevoii îngrijăluiri,
Și blestemând cu mari cuvinte,
A soartei lui învăluiri,
Zicea că dumnezeii grea
Certare lui au rânduit
Și moarte, drept bun dar, cerea.
Din sânul patriei răpit,
Ca un copil plângea cumplit
El la aducerea aminte
De zilele de mai'nainte,
Murind, a fost lăsat cuvinte
A lui înstrăinate oase
Să se mute la a lor pământ¹

„Țara valurilor lui Traian”

De asemenea, și descrierile valurilor lui Traian și a coloniștilor romani completează imaginea Basarabiei romane în descrierile călătorilor ruși. Pavel Svinin menționează faptul că „valul lui Traian traversează Basarabia aproape în centru, de la Dunăre până la Nistru și se împarte la începutul său în două mânece. În unele locuri valul se înalță, [...] fapt care servește ca argument, că inițial el a fost mult mai înalt”². Dar nu numai resturile valurilor servesc, după Svinin dovadă a trecutului roman al Basarabiei, ci și tumulurile împrăștiate pe suprafața stepei cât și monedele romanice și bijuteriile care se ascund sub pământ. După expunerea evenimentelor avute loc în perioada domniei lui Traian, Svinin aduce mai aproape acest trecut antic, cititorilor săi din Rusia, recurgând la aceeași strategie ca și ceilalți călători ruși mai sus prin

¹ A. S. Pușkin, *Țigani*, trad. Alexandru Donici, București, 1837.

² Pavel Svinin, *Vospominanie v stepjah bessarabskih*. În: „Otečestvennyje Zapiski”, 1821, p. 5.

introducerea în expunerea sa a unui caz, care ar fi avut loc recent, precum, că „nu demult un bulgar a dezgropat vre-o treisute de monede romanice și inele de aur”: „[...] Trajan a învins dacii și geții și a împărțit țările lor, astăzi Moldova și Basarabia - Imperiului Roman. El voia să lase moștenire secolelor posterioare hotarele cuceririlor sale și în același timp să protejeze coloniștii și veteranii așezați cu traiul pe aceste pământuri dăruite de el, de atacurile sciților și sarmaților și a altor barbari, construind valul asemenea peretelui chinezesc,. [...] tumurile împrăștiate peste suprafața stepei, au fost înălțate pentru paza frontală, pe când acest ținut a servit drept câmp de luptă. Nu demult un bulgar a dezgropat vre-o treisute de monede romanice și inele de aur. Acestea serveau cavalerilor romani ca însemn, pentru a fi distinși de infanterie”¹.

La fel și Dimitrij Bantyș-Kamenskij relatează, în descrierea călătoriei sale din 1808 prin Moldova, despre începutul colonizării romane în zona Dunării. Se pare că el a avut intenția să prezinte colonizarea romană a Daciei într-o lumină și mai pozitivă și să ridice astfel și mai mult importanța trecutului roman al Principatelor Române: El menționează că în anul 107 î. Chr. în Dacia au fost așezați cu traiul „cei mai buni romani din Roma” și îl denumește în acest context pe împăratul roman Traian „întemeietorul Moldovei și Valahiei”².

„Moldovenii – asemenea italienilor”

Originea romană a moldovenilor, este o alta derivată a imaginii latinității Basarabiei. Călătorii descriu trăsăturile fizice și felul de a fi a moldovenilor, populația majoritară ca asemenea italienilor și scot în evidență originea latină a limbii moldovenești. Lui Nikolaj Nadeždin i-a atras atenția ochii țăranilor moldoveni. El i-a descrie ca „ochi mari și negri, care ardeau ca niște cărbuni“, iar ca explicație a acestui fapt el a văzut în faptul, că: „în sangele lor a fost turnat foarte mult combustibil sudic!” O asemănare și mai mare cu ochii italienilor, a văzut Nadeždin la un alt moldovean, care deși i s-a părut mai liniștit, totuși afirmă călătorul „ochii lui străluceau foarte tăios și pătrunzător asemenea ochilor italieni”. În baza acestor constatări, Nadeždin a concluzionat că „coloniile lui Traian nu s-au întors înapoi pe pământurile lui Traian”, ci au rămas în

---

¹ Ibidem, p. 6.

² Dimitrij Bantyș-Kamenskij, *Puteșestvie v Moldaviju, Valachiju i Serbiju*, Moskva, 1810, p. 83.

Basarabia¹. De asemenea și etnologul Afanasev-Čužbinskij a reprezentat „Italia” în Basarabia constatând o asemanare între haiducii basarabeni cu cei italieni. El relatează despre celebrul tâlhar Toboltok, care ar fi „băgat frica în toată Basarabia” și a scos în evidență faptul, că în activitatea lui putea fi observată o anumită mărinimie, care lui îi amintea „de bandiții italieni”. Chiar și povestirile vesele auzite într-o seară de la un grup de tineri moldoveni, îi aminteau lui Afanasev-Čužbinskij de cele din Italia, de parca „ele ar fi”, afirmă el în descrierea sa, „direct din Dekameronul lui Boccaccio, doar adaptate la obiceiurile locale”.²

Originea latină a limbii moldovenilor 1800-1820

Totodată călătorii au scos în evidență încă la începutul secolului al XIX-lea faptul, că limba moldovenilor este de origine latină. Atât Filip Vigel cât și Pavel Svinin și au subliniat, ca „ea [limba moldovenilor] este evident marcată de limba latină [...]”³ și că „limba moldovenească își are originea în limba latină și a păstrat la baza sa mai mult din originalul limbii romane veche, decât italiana, care se vorbește [astăzi] în Roma însăși”⁴. Călătorii califică în același timp limba moldovenească o limbă „stricată”. Dimitrij Bantyș-Kamenskij a făcut următoarea mențiune în timpul călătoriei sale prin Basarabia: „Limba moldovenească se compune preponderent din cuvinte stricate latine; ea mai conține și cuvinte turcești și slave”⁵. De asemenea, și Aleksandr Veltman a reprezentat indirect limba moldovenească ca una nefrumoasă, relatând despre o discuție între unul din prietenii săi și un boier, comentând că ascultându-l, el avea impresia că „[...] Stăpânul tăia lemne, iar așcheile îmi zburau mie direct în urechi”⁶. Anatolij Demidov relatează în timpul călătoriei sale prin Rusia de Sud și Crimeea din anul 1837 despre asemănarea limbilor moldovenilor și a italienilor. În același timp el remarcă faptul că această asemănare: „poate fi constatată numai în scris, [...] pentru, că la pronunția localnicilor este greu de observat [...], pentru că localnicii

---

¹ Nikolaj Ivanovič Nadeždin, *Progulka po Bessarabii*. În „Odesskij Almanach” 1840, p. 378.

² Aleksandr Afanasev-Čužbinskij, *Poezdka v Južnuju Rossiju*, vol. II: *Očerki Dnestra*, Sankt Peterburg, 1863, p. 138f.

³ Filip Vigel, *Vospominanija*. În „Russkij Vestnik” 1865, Vol. 6, p. 98.

⁴ Pavel P. Svinin, *Opisanie Bessarabskoj oblasti v 1816*. În „Zapiski Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej” 1867, vol. VI, p. 220.

⁵ Bantyș-Kamenskij, *op.cit.* p. 83.

⁶ A. F. Veltman, *Strannik*, ed. Ju. M. Agutin, Moskva, 1977, p. 31.

denaturează cuvintele pronunțând-ule prost și articulându-le vulgar din gât”¹. Demidov prezintă astfel localnicii moldovenii ca nefiind în stare să vorbească o limbă latină, care este, în viziunea sa, una nobilă și indică indirect asupra faptului că populația majoritară a teritoriului proaspăt anexat este una necivilizată.

În urma analizei citatelor de mai sus, constatăm pe de o parte o imagine a Basarabiei latine cu un trecut roman, care corespunde realității. Sudul teritoriului dintre Prut și Nistru a făcut parte din lumea greacă, începând cu secolul al VIII-lea î. Chr. sub aspect comercial, cultural și religios². În perioada secolelor VII-VI î. Chr., grecii au înființat pe malul Mării Negre mai multe colonii printre care și colonia Tiras, situată pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Colonia a fost distrusă în timpul marilor migrații ale popoarelor în secolul XIII-lea, dar a fost reconstruită de către genovezi, devenind colonie-oraș³. Astfel mai târziu în baza ei a apărut orașul Akkerman. De asemenea, nu pot fi puse la îndoială investigațiile istorice și arheologice, care confirmă existența Daciei ca parte componentă a Imperiului Roman cu o prezență a armatei/coloniștilor romani și a valurilor lui Traian pe teritoriul dintre Prut și Nistru, cât și faptul că pe coasta țărmului de nord al Mării Negre a fost exilat poetul roman Ovidiu Naso.

Pe de altă parte, constatăm un efort mai mare de imaginație al călătorilor ruși la reprezentarea acestor realități istorice precum și a moldovenilor și limbii lor. Percepția subiectivă a călătorilor poate fi observată cel mai bine, după cum am văzut mai sus în „retorică alterității”⁴ și în „economia imaginilor și imaginațiilor”⁵ textelor, care se evidențiază nu doar prin axarea asupra trecutului antic basarabean, dar și prin faptul că autorii lor folosesc mai multe mijloace literare și figuri rétorice, precum „comparația și analogia” în cazul lui Aleksandr Pușkin, care s-a asociat cu Ovid Nazo. În mod special însă, după cum am văzut

---

¹ Anatolij Demidov, *Puteșestvie v Južnuju Rossiju i v Krym čerez Vengriju, Valachiju i Moldaviju, soveršennoe v 1837 g.*, Moskva, 1853, p. 242.

² Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. I-II, Reeditarea ediției din 1937/1940, București, Victor Frunză, pp. 38-40.

³ Cf. Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București; Boldur *op.cit.*, pp. 57-59, 87-89; Ute Schmidt, *Bessarabien. Deutsche Kolonisten am Schwarzen Meer*, Potsdam, 2008), p. 43.

⁴ A se vedea mai mult despre anumitele „retorici de alateritate” folosite de călători și caracteristicile lor în Harbsmeier *op. cit.*, p. 6

⁵ *Ibidem*, p. 4.

mai sus, călătorii au adus în prezent trecutul antic basarabean, folosind „atestarea” și „exclamația”. Acestea pot fi observate la Aleksandr Veltman din a cărui citate de mai sus, devine evident cât de important este pentru el să sublinieze faptul precum că, el personal, ar fi văzut tăblița pe care ar fi citit că castelul de la Hotin a aparținut împărătesei greci Sofia sau, că ar fi auzit legenda, conform căreia castelul de la Akkerman ar fi fost construit de către genovezi în secolul al XII-lea, sau că personal ar fi văzut lacul lui Ovid și că în momentul vizitei sale a fost foarte surprins de faptul că încă nu secase totalmente. De asemenea, că personal el ar fi auzit legendele localnicilor despre Ovid. Același lucru îl putem observa și în citatele lui Pavel Svinin, în care el comunică cititorilor săi că momentul aflării lui personale în fața lacului lui Ovid l-ar fi mișcat atât de mult, încât el ar fi putut foarte real să-și imagineze scena cum Ovid se retrăgea „în sânul naturii tăcute” a lacului într-o colibă ca să-și mângâie tristețea. Și în expunerea despre Valurile lui Traian, Svinin nu întâmplător introduce un caz, care ar fi avut loc recent, precum că un bulgar ar fi dezgropat vreo trei sute de monede romanice și inele de aur. Astfel se atestă o dată în plus cele expuse anterior.

În spatele acestor „stăruințe” ale călătorilor ruși stă intenția lor, de a pune în valoare Basarabia, ca teritoriu latin cu un trecut roman. Se pare că acest lucru era foarte important pentru ei. Reprezentarea Basarabiei ca „loc antic” avea deci funcțiunea să dea cititorilor din Rusia la începutul secolului al XIX-lea sentimentul, ca de altfel ca și în cazul peninsulei Crimeea, după cum a demonstrat cercetătoarea germană Kerstin Jobst¹, că Imperiul Rus odată cu anexarea Basarabiei își lărgeste partea sa componentă din istoria antică a lumii și astfel devine o parte componentă a leagănului civilizației europene. Acest discurs, care își are începutul în perioada domniei lui Petru cel Mare (1682-1725), declanșatorul reformelor de europeanizare a Rusiei, era unul foarte important și în perioada domniei țarului Alexandru I, ultimul țar proeuropean. Scopul lui era să demonstreze că locul Rusiei este într-un rând cu celelalte țări europene civilizate, fapt care permitea Imperiului Rus să se impună ca putere în Europa și în lume.² Recunoașterea esenței europene a Rusiei

---

¹ Kerstin Jobst, *Orientalism. E. W. Said und die osteuropäische Geschichte*. În „Saeculum”, anul 51, 2000, p. 262.

² Mai mult despre Imperiul Rus și relația sa cu Antichitatea a vedea în Andrei Zorin, *Kormja dvuglavogo orla. Literatura i gosudarstvennaja ideologija v Rossii v*

era însă pusă la îndoială în Europa de Vest.¹ Astfel descoperim în spatele stăruințelor autorilor ruși unul din secretele gândirii și autopercepției lor, și anume, tendința de a fi recunoscut ca european.

În același timp, prin reprezentarea Antichității Basarabiei călătorii urmăresc să justifice și să compenseze în ochii cititorilor ruși pierderile și eforturile depuse de Rusia la anexarea lui. Drept urmare a acestui proces, Basarabia începe să devină pentru cititorii ruși de acasă, cuprinși în acea perioadă de sentimente naționale, loc de memorie colectivă și astfel și mai valoroasă și mai importantă. Așadar, observăm cum călătorii ruși prezintă o „anumită ordine a lucrurilor” și astfel ca și în cazul Siberiei „consolidează, înfrumusețează și propagă propriile lor viziuni național-imperiale” încadrând trecutul antic al teritoriului basarabean în „spectrul mândriilor naționale și în paleta realizărilor naționale rusești”.² Începutul acestei evoluții de construcție a spațiului imperial comun moldo-rus poate fi foarte bine urmărit în citatele de mai sus ale lui Pavel Svinin. În mod special, începând cu sfârșitul anilor 1820 călătorii încep tot mai mult să încadreze teritoriul Basarabiei Imperiului Rus sau să „umple” teritoriul achiziționat în 1812 tot mai mult cu „valori originale rusești” și astfel să „inventeze”³ Basarabia „încărcând-o” cu înțeles și însemnătate. Aici descoperim discursul național-imperial al autorilor.

Drept rezultat al intensificării acestui proces denumit de cercetătorul german Frithjov Schenk „producția spațiului imperial”⁴ rus, teritoriul dintre Prut și Nistru care până nu demult constituise partea de est a Principatului Moldovei a început să devină în descrierile călătorilor

---

poslednej treti XVIII – pervoj treti XIX veka, Moskva, Novoje Literaturnoje Obozrenie, 2001.

¹ Mai mult despre relația Imperiului Rus cu Europa de Vest a se vedea în Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe*, Stanford, University Press, 1994, pp. 17–49, 195–235.

² Mark Bassin, *Imperialer Raum/Nationaler Raum*. În „Geschichte und Gesellschaft” anul 28, 2002, Caietul 3, p. 388 (Mark Bassin face referință la cazul Siberiei, un caz similar cu al Basarabiei de încadrare în spațiul imperial rus).

³ „Invenție” în sensul studiilor conceptului constructivist: Anthony D. Smith, *National Identity*, Reno, Las Vegas, London, 1993, p. 9.

⁴ Cf. Frithjof Benjamin Schenk, *Die Produktion des imperialen Raumes: Konzeptionelle Überlegungen zu einer Sozial- und Kulturgeschichte der russischen Eisenbahn im 19. Jahrhundert*. În: Schlögel, Karl (ed.), *Mastering Russian Spaces. Raum und Raumbewältigung als Probleme der russischen Geschichte*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2011, pp. S. 109–127. Mai mult despre procesul de construcție a spațiului comun imperial ruso-basarabean a se vedea și în Galina Corman *Сия пустынная страна Священна для души поэта*: Identitatea națională rusă oglindită în descrierile călătorilor ruși despre Basarabia la începutul secolului al XIX-lea. În „Studia Universitatis Moldaviae”, 2017, nr. 4 (104), seria „Științe umanistice”, pp. 23-30.

din anii 1840-1850 ca parte a spațiului Imperial Rus (*Rossijskaja Bessarabija*). Basarabia începe să fie percepută de călători ca un pământ al lor (*Naša Bessarabija*), fiind în continuare valoroasă ca teritoriu antic. Astfel Nikolai Nadeždin, fost profesor la Universitatea din Moscova și redactor al jurnalului „Teleskop” și al ziarului „Molva” în descrierea călătoriei sale prin Basarabia din anii 1840-1842, comina cititorilor săi că: „valurile lui Traian se încadrează monumentelor imprimate cu numele mărețului Traian și se află în interiorul regiunii noastre, mai exact în Basarabia”¹.

Dinamica acestui proces de producție al spațiului imperial pe teritoriul Basarabiei prin scoaterea în evidență a valorii lui ca *locus anticus* este una în descreștere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Începând cu anii 1860, călătorii acordă tot mai puțin spațiu mărturiilor trecutului antic al Basarabiei. Se pare că acestea și-au pierdut importanța de altădata, Basarabia devenind pentru călători nu doar administrativ, dar și mental parte componentă a spațiului imperial rus. Imaginea Basarabiei ca *locus anticus* dispare din descrierile și percepțiile călătorilor ruși către sfârșitul secolului al XIX-lea. Una din explicațiile acestui fapt este slavofilismul, ideologie națională, care a ieșit învingătoare în Rusia în urma dezbaterii cu occidentalii și care promova identificarea în interiorul Imperiului Rus a valorilor originale rusești și încetarea Rusiei de a se mai orienta spre Europa și a demonstra apartenența ei la civilizația europeană².

Concluzii

Printr-o analiză în sensul lui Reinhard Koselleck orientată spre extragerea elementelor esențiale ale logicii sau semanticii conceptelor textelor³, a fost posibil așadar, ca pasajele din literatura de călătorie rusă despre Basarabia, prezentate mai sus, să fie citite „în răspăr” și odată cu

---

¹ Nikolaj Ivanovič Nadeždin, *Otčet o putešestvii soveršennom v 1840 i 1841 godach po jugoslavjanskim zemljam*. În „Zapiski Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej” vol. I, p. 534; Idem, *Progulka po Bessarabii*. În „Odesskij Almanach” 1840, pp. 349-353.

² Cf. Melena Milojković-Djurić, *Panslavism and National Identity in Russia and the Balkans 1830–1880: Image of the Self and Others*, New York, Columbia University Press, 1994.

³ Cf. Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt (Main), Suhrkamp, 1992.

aceasta să fie puse să vorbească despre ceea ce autorii lor nu ar fi vrut s-o facă.¹

Așadar constatăm, că unul din secretele esențiale ale jocului cu imagini și imaginație, jucat de călătorii ruși în descrierile latinității și romanității Basarabiei, este că călătorii ruși au gândit în perechile dihotome Imperiul Rus/națiunea rusă – Europa de Vest, pe deoparte și Imperiul Rus/națiunea rusă – Basarabia/moldovenii, pe de altă parte. Aceasta ne permite să concluzionăm cu teza că națiunea rusă s-a format/construit de-a lungul secolului XIX definindu-și identitatea sa atât vizavi de Europa de Vest, cât și față de propriile periferii/ colonii și etniile lor din interiorul Imperiului Rus, așa cum a fost Basarabia și populația sa. În același timp, observăm că procesul de formare al națiunii ruse și al Imperiului Rus au fost înțelese de către elita rusă nu ca contradictorii sau dihotome, ci ca procese care aparțin împreună. Aceasta explică faptul de ce călătorii ruși au avut, pe de o parte un discurs inclusiv, atunci când în baza trecutului antic au încadrat teritoriul Basarabiei spațiului rus imperial comun. Pe de altă parte aceștia s-au distanțat și au reprezentat limba latină vorbită de populația majoritară a teritoriului proaspăt anexat ca una de o valoare joasă. Constatăm așadar, o intercalare a discursurilor imperial/colonial și național.

Astfel am asistat în textele menționate mai sus, pe de o parte la o naționalizare de către călătorii ruși în prima jumătate a sec. al XIX-lea a teritoriului proaspăt anexat al Basarabiei prin transformarea lui în „viziune încărcată cu emoții” și la procesul de „invenție” pe teritoriul dintre Prut și Nistru a „patriei” imperiale ruse. Pe de altă parte, la un proces de construcție a unei „alterități inferioare” sau a „obiectului colonial” la reprezentarea populației majoritare a teritoriului anexat al Basarabiei, toposul căruia a fost „misiunea civilizatoare”. Reprezentarea lipsei civilizației este una din strategiile unui discurs imperial/colonial². Aceasta are drept scop anticiparea necesității ei, iar autoasumarea Misiunii Civilizatoare legitimează anexarea obiectului colonial, în cazul cercetării date, al Basarabiei. Această imagine a moldovenilor a fost larg răspândită în Rusia drept urmare a publicării descrierilor de călătorie în

---

¹ Michael Harbsmaer, *op.cit.*, p.2.

² Jörg Baberowski, *Auf der Suche nach Eindeutigkeit: Kolonialismus und zivilisatorische Mission im Zarenreich und der Sowjetunion*. În „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, 1999, 47/4, pp. 482–504.

jurnale, anuare, reviste, care erau foarte populare în secolul al XIX-lea¹, iar în urma republicării lor, în mod deosebit a celor ale poetului Aleksandr Puskin și a scriitorului Aleksandr Veltman, această imagine s-a cristalizat până la începutul secolului al XX-lea². În acest context, se poate afirma și aceasta ar fi ultima concluzie, că descrierile de călătorie rusești despre Basarabia pot fi considerate nu numai „documente” ale naționalismului și colonialismului rus, dar pot fi chiar, în același timp, considerate practici esențiale discursive, care au însoțit procesul de colonizare rus.

Latinity and Romanity of Bessarabia in the descriptions and perceptions of Russian travelers in the 19th century

The current article aims to examine the problem of the representation of the Latinity and Romanity by the Russian travelers of the territory between Prut and Dneestr annexed to Russia in 1812. It will analyze the emergence, the dynamic and the function of the image of Bessarabia as Latin, Romanian land with a Roman past. The research raised the question regarding the role which the texts of Russian travelers describing Bessarabia played in the context of the Russian imperial policy: if they can be considered as Documents or maybe as discursive determining practices which accompanied the Russian process of colonization in Bessarabia.

Keywords: Besarabia, Russian Empire, travel literature, representation, perception, national-imperial discourse.

Galina CORMAN

doctor în istorie, lector universitar
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: galina_corman@yahoo.de

---

¹ V. S. Židkov/Sokolov, K. B., *Desjati vekov rosijskoj mentalnosti: kartina mira i vlasti*, Sankt-Peterburg, Aleteia, 2001, pp-295-335.

² Despre răspândirea publică a imaginii moldovenilor: Galina Corman, *Das Bessarabien-Bild in der zeitgenössischen russischen Reiseliteratur 1812-1918*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2015, pp. 88-98; 175-191; 256-266; 299-307.